

JURIDISKA FAKULTETEN

vid Lunds universitet

Erik Solenlind

Uppgiftsplikten – illusorisk och bortglömd?

42 kapitlet 8 § 1 stycket 4 meningen RB i ljuset
av kontradiktorisk informationsanskaffning

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet

15 högskolepoäng

Handledare: Marcus Utterström

Termin: VT24

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
FÖRKORTNINGAR	5
1 INLEDNING	6
1.1 Bakgrund.....	6
1.2 Syfte och frågeställningar	7
1.3 Avgränsningar	7
1.4 Metod och material	8
1.5 Teori	10
1.6 Forskningsläge	10
1.7 Disposition.....	11
2 KONTRADIKTORISKT TVISTEMÅLSFÖRFARANDE.....	12
2.1 Inledning	12
2.2 Kontradiktionsprincipen vid informationsanskaffning	12
2.3 Särskilt om sanningsplikten – ett mystiskt inspel.....	14
2.4 Kooperation – ett alternativt system för informationsanskaffning.....	15
2.5 Förbud mot fishing expeditions – det svenska motståndet till kooperativ informationsanskaffning	16
3 UPPGIFTSPLIKTEN I 42 KAPITLET 8 § 1 STYCKET 4	
MENINGEN RB.....	19
3.1 Inledning och syfte.....	19
3.2 Krav på skriftligt bevis	21
3.3 Krav på innehav	21
3.4 Krav på relevans.....	22
3.4.1 Bevisbetydelse	22
3.4.2 Anknytning till rättsfakta	22
3.5 Föreläggandet och dess fullgörande.....	23
3.5.1 Metod.....	23
3.5.2 När i processen?	24
3.5.3 Obligatorisk eller fakultativ?	24

3.5.4	Proportionalitetsbedömning.....	24
4	SANKTIONER FÖR UNDERLÅTENHET	26
4.1	Avsaknad av effektiva kontrollverktyg	26
4.2	Negativ bevisverkan	26
4.3	Editionsförhör i efterforsknings syfte.....	27
5	AVSLUTANDE DISKUSSION OCH SLUTSATS	29
5.1	Vad innebär ett uppgiftsföreläggande för informationsgivande part? ...	29
5.2	Hur förhåller sig uppgiftsplikten till principen om kontradiktorisk informationsanskaffning?	31
	KÄLLFÖRTECKNING	34

Summary

In civil cases, the outcome is determined by the parties' access to evidence. The responsibility for locating, collecting, and presenting evidence lies with the parties, due to the principle of contradiction. The parties are motivated to disclose and present only the evidence that favours their case, which also means they have an interest in concealing unfavourable information. Consequently, an under-informed party may struggle to provide sufficient evidence. The Swedish Code of Judicial Procedure offers limited tools for gathering evidence, requiring the party seeking information to already know about the evidence in advance, reflecting the contradictory approach to information gathering.

Chapter 42 section 8 paragraph 1 sentence 4 of the Swedish Code of Judicial Procedure, states that a party is obliged to disclose any written evidence it holds, this rule is referred to as the duty to provide information. This paper aims to examine the meaning of the duty, the requirements it imposes on the party providing information, and critically analyse how it aligns with the contradictory approach to information gathering in the Swedish Code of Judicial Procedure.

The paper first examines how contradictory information gathering is regulated and compares it to alternative systems, where parties cooperate rather than compete. It then examines the duty to provide information, the requirements it imposes on the party providing the information, and the opportunities and limitations it entails for the party seeking the information. These include requirements of possession, written form, probative significance and thus which legal facts the listed evidence must prove. It also examines at what point in the process an injunction can be issued, and whether the court can conduct a proportionality evaluation and partially grant a request to provide information, or if such a request has mandatory effect. A chapter is then devoted to describing possible sanctions for a party that fails to produce a list of its written evidence or does not produce it truthfully.

In summary, the paper concludes that the duty to provide information lacks effective sanctions, and that its scope and requirements appear to be unclear. The effectiveness of the sanctions, the in-court hearing, and the evidential value are compromised by the difficulty of verifying the accuracy of the list and the parties' self-interest in withholding unfavorable information. It is concluded that the obligation to provide information is mandatory, but it is proposed that the court should be able to grant partial approval if the conditions are clearly defined. Furthermore, it is noted that the wording of the duty to provide information indicates elements of cooperative information gathering. However, the systematic placement of the rule, combined with the fact that the party seeking information has already stated the claims and grounds in its lawsuit, indicates that the duty to provide information remains consistent with the contradictory approach to information gathering in the Swedish Code of Judicial Procedure.

Sammanfattning

Parternas tillgång till bevisning i dispositiva tvistemål i allmän domstol är avgörande för utgången i målen. Ansvaret för att spåra upp, samla in, och presentera bevisning är placerat hos parterna, ett utflöde av kontradiktionsprincipen. Egenintresset i att endast avslöja och presentera bevisning fördelaktig för sin talan, medför ett intresse av att hemlighålla ofördelaktig information. En informationsfattig part riskerar därmed att stöta på svårigheter i sin bevisföring. De begränsade verktyg för bevisanskaffning som rättegångsbalken innehåller, kräver att bevisningen på förhand är känd för sökanden – ett resultat av kontradiktorisk informationsanskaffning.

I 42 kapitlet 8 § 1 stycket 4 meningen rättegångsbalken, anges att part är skyldig att uppge vilka skriftliga bevis denne innehar, en regel som i uppsatsen benämns uppgiftsplikten. Syftet med uppsatsen är att utreda innebörden av uppgiftsplikten, de krav den ställer på informationsgivande part, samt att kritiskt analysera hur den förhåller sig till rättegångsbalkens kontradiktoriska förhållningssätt till informationsanskaffning.

I uppsatsen utreds inledningsvis hur kontradiktorisk informationsanskaffning hanteras i dispositiva tvistemål, vilket jämförs med alternativa system där parterna samarbetar snarare än konkurrerar. Därefter utreds uppgiftsplikten, de krav som denna ställer på informationsgivaren, och de möjligheter och begränsningar den innebär för informationssökanden. Här kan nämnas krav på innehav, skriftlighet, bevisbetydelse och därmed vilka rättsfaktum förtecknade bevis ska styrka. Vidare utreds när i processen ett föreläggande kan utfärdas, samt huruvida domstolen får göra en proportionalitetsbedömning och därefter ge partiellt bifall till en begäran om uppgiftsplikt, eller om en begäran snarare har obligatorisk verkan. Här efter tillägnas ett kapitel åt en redogörelse för möjliga sanktioner då part underlåter att upprätta en förteckning över sina skriftliga bevis, eller inte upprättar den sanningsenligt.

Uppsatsen utmynnar sammanfattningsvis i att uppgiftsplikten saknar effektiva sanktioner, samt att dess omfattning och krav på flera punkter är oklara. Effektiviteten av sanktionerna vid editionsförhör respektive negativ bevisverkan,

förtas av svårigheter att kontrollera förteckningens riktighet och det partsegoistiska intresset av att inte förse motparten med ofördelaktig information. Vidare konstateras exempelvis att uppgiftsplikten är obligatorisk, men det föreslås att domstol ges möjlighet till partiellt bifall utifrån tydligt angivna villkor. Därutöver konstateras att uppgiftspliktens utformning till sin ordalydelse indikerar inslag av kooperativ informationsanskaffning. Däremot resulterar regelns systematiska placering, i kombination med att informationssökanden redan angett yrkande och grunder i sin stämningsansökan, i att uppgiftsplikten trots allt överensstämmer med rättegångsbalkens kontradiktoriska förhållningssätt till informationsanskaffning.

Förkortningar

JT	Juridisk Tidskrift
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv
Prop.	Proposition
RB	Rättegångsbalk (1942:740)
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk Juristtidning

1 Inledning

1.1 Bakgrund

I dispositiva tvistemål ansvarar parterna för att bevisning läggs fram.¹ Bevisningen är avgörande för att tillvarata sin rätt och föra en framgångsrik talan.² Inte sällan besitter motparten avgörande bevisning, i synnerhet i större kommersiella tvister.³ Som en direkt följd av varje parts egenintresse att vinna tvisten, är motpartens hjälp i jakten på bevisning inget att räkna med.⁴

I rättegångsbalken (RB) saknas i allt väsentligt regler om hur part kan få information om för denne okänd bevisning som motparten besitter, så kallad informationsanskaffning. Absoluta utgångspunkten är således att parternas informationsanskaffning om relevant bevisning inför tvisten sker på egen hand.⁵

I 42 kapitlet 8 § 1 stycket 4 meningen RB, finns ett undantag, där domstolen kan vara behjälplig med bevisletandet. Regeln benämns fortsättningsvis uppgiftsplikten. Däri anges att varje part ska uppge vilken annan skriftlig bevisning denne innehar utöver redan åberopad sådan. Till sin utformning ger regeln sken av att stå i direkt strid med RB:s kontradiktoriska systematik, men samtidigt utgöra ett effektivt verktyg för informationsanskaffning i åtskilliga dispositiva tvister.

Ett antagande som kan komma visa sig vara långt ifrån hela sanningen. Regeln tycks tvärtom ha tillmätts ytterst begränsad betydelse till följd av flera oklarheter vad avser omfattning och kontrollmöjligheter. Vidare råder brist

¹ 35 kap. 6 § RB.

² Ekelöf (2009) s. 54 ff.

³ Heuman (2009) s. 213; Rudvall (2007) s. 140.

⁴ Westberg (2020) s. 577 ff.

⁵ Ekelöf (2009) s. 309; Westberg (2010) s. 577 ff.

på vägledande forskning. Den forskning som finns att tillgå kantas av oklarheter, vaga antaganden och ibland motstridigheter.⁶ Oklarheter och problem denna uppsats ämnar belysa och kritiskt analysera.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna uppsats är att utreda innebörden av uppgiftsplikten. I detta innefattas en analys av de skyldigheter och möjligheter regeln innebär för informationssökande part i allmänhet, och för informationsgivande part i synnerhet. Uppgiftsplikten utgör ett verktyg för informationssökande part att införskaffa information om skriftlig bevisning motparten innehar, ett verktyg vars omfattning, placering, ändamål och sanktioner är otydliga. Uppsatsen syftar till att kritiskt belysa nämnda oklarheter, samt föreslå lösningar de lege ferenda. Uppsatsen ämnar därvid att ge en förståelse för det kontradiktoriska förhållningssättet till informationsanskaffning i dispositiva tvistemål, för att bättre förstå hur uppgiftsplikten förhåller sig till systemet vari den är placerad. För att uppfylla uppsatsens syfte kommer följande frågeställningar att besvaras:

- Vad innebär ett uppgiftsföreläggande för informationsgivande part?
- Hur förhåller sig uppgiftsplikten till principen om kontradiktorisk informationsanskaffning?

1.3 Avgränsningar

Denna uppsats undersöker möjligheten att genom uppgiftsplikten få domstolens hjälp att få kännedom om för sökanden okänd skriftlig bevisning inom ramen för pågående process. Åtkommen information kan utgöra ett försteg till andra, begränsade, möjligheter i RB att få tag på själva bevisningen. Uppsatsen är begränsad till detta försteg. Frågor om vittnesbevisning, partsförhör, syn, sakkunnigutlåtanden och bevisning för framtida säkerhet i 36 – 41 kap.

⁶ Lindell (2021) s. 487 f.; Westberg (2010) s. 588 ff.

RB ligger således utanför syftet. Även editionsplikten i 38 kap. RB faller utanför syftet, och används endast i den mån det krävs för att förstå uppgiftsplikten som ett förstadium till en editionsbegäran. I mycket begränsad omfattning kan domstolen vara behjälplig vid informationsletande i förstadiet genom intrångsundersökningar i immaterialrättsliga mål⁷ – en mycket särpräglad möjlighet som inte ligger inom ramen för denna framställning.

Principerna om kontradiktion respektive Kooperation behandlas endast i den utsträckning som krävs för att analysera, förstå och kritisera uppgiftsplikten. Principen om inkvisitorisk informationsanskaffning behandlas inte alls, eftersom uppgiftsplikten helt saknar sådana inslag. Andra processformer, exempelvis skiljeförfaranden, straffprocess, och indispositiva tvistemål faller utanför syftet.

Vidare kan arbetet med informationsanskaffning medföra rättegångskostnader, en fråga om fördelning som inte finns utrymme att vidare utreda. Inte heller faller frågor om bevisning med särskilt känslig information, exempelvis yrkeshemligheter eller sekretessbelagd information, inom uppsatsens syfte.

1.4 Metod och material

För att besvara frågeställningarna och uppfylla uppsatsens syfte används främst rättsdogmatisk metod. Det huvudsakliga syftet är att fastställa gällande rätt avseende uppgiftsplikten, vilket sker genom att använda de allmänt accepterade rättskällorna lagstiftning, förarbeten och rättspraxis.⁸

Diskussionen kring rättsdogmatikens gränser tycks förbli evigt pågående. Sandgren får anses inta ett strikt perspektiv där all analytisk argumentation som inte strängt förankras i rättskällor utgör rättsanalytisk metod.⁹ Samt att all argumentation som förs utifrån ett perspektiv bör benämnas rättspolitisk.¹⁰

⁷ Jfr 56 a § upphovsrättslagen och 59 a § patentlagen.

⁸ Kleineman (2018) s. 21.

⁹ Sandgren (2021) s. 52–55.

¹⁰ Sandgren (2021) s. 55 f.

Kleineman menar däremot att kritiskt granska inkonsekvenser och oklarheter utgör ett viktigt inslag i rättsdogmatiken, åtminstone den kritiskt inriktade rättsdogmatiken.¹¹ Likaså anser Jareborg att rättsdogmatiken visst tillåter ett bredare analytiskt perspektiv, med bibehållen vetenskaplighet.¹² Oaktat teoretisk beteckning, innehåller denna uppsats utöver fastställande av gällande rätt, även en tydligt kritisk inriktad ansats de lege ferenda, där inkonsekvenser och oklarheter uppmärksammas och lösningar föreslås. Inte desto mindre ämnar jag att genomgående tydligt markera huruvida argumentation är av karaktär de lege lata eller de lege ferenda.¹³

Uppgiftsplikten stadgas genom en mening i 42 kap. 8 § RB där lagtexten lämnar många frågor obesvarade. Förarbetsuttalandena är mycket kortfattade och lämnar ingen vidare ledning avseende uppgiftsplikten. Vissa förarbetsuttalanden görs dock avseende närliggande frågor, vilka i studien uppmärksammas och analyseras. Inte heller finns prejudicerande rättsfall att tillgå. En handfull äldre tingsrättsavgöranden har påträffats, men eftersom studien saknar empiriskt tillämpningssyfte behandlas inte underrättsavgöranden. Däremot finns ett hovrättsavgörande som i litteratur givits viss prejudicerande verkan. Något jag starkt ifrågasätter eftersom delen som avser uppgiftsplikt inte prövades av hovrätten, varför avgörandet saknar prejudicerande verkan.

Uppgiftsplikten behandlas även sparsamt i juridisk litteratur. Till följd av brist på rättskällor av högre dignitet, får litteraturen stort utrymme i studien. Då litteratur ofta anses sakna vidare rättskällevärde i sig, fokuserar studien på hur argumentationen i litteraturen förhåller sig till rättskällor av högre dignitet. Rättskällevärdet anses vanligen begränsat till argumentationens inre tyngd, snarare än att litteraturen skulle ha auktoritet i sig själv.¹⁴ Litteraturens systematisering av övriga rättskällor utgör dock en viktig del av juridisk argumentation.¹⁵ I studien ägnas därför stort utrymme åt att analysera olika perspektiv och tolkningar i litteraturen, jämföra dessa med varandra, samt jämföra och

¹¹ Kleineman (2018) s. 35 f. och s. 40 f.

¹² Jareborg (2004) s. 7–10.

¹³ Kleineman (2018) s. 36.

¹⁴ Kleineman (2018) s. 28 och 33.

¹⁵ Peczenik (1995) s. 44.

kommentera hur argumenten logiskt förhåller sig till den kontradiktoriska systematiken, förarbetsuttalanden och lagtext.

Studien genomförs utifrån ett kritiskt perspektiv med utgångspunkt i kontradiktionsprincipens systematiska förhållningssätt till informationsanskaffning i dispositiva tvistemål. I uppsatsens andra kapitel ägnas därför stort utrymme åt redogörelse av det kontradiktoriska system för informationsanskaffning som uppgiftsplikten är placerad i. Även den för svensk del främmande motsatsen, kooperativ informationsanskaffning förklaras. Detta dels för att ge en djupare förståelse för analysen de lege lata, som främst utgörs av första frågeställningen, dels för att ge utrymme för kritisk analys av systemet för informationsanskaffning som helhet och dess övergripande principer. Det senare återspeglas tydligt genom den andra frågeställningen.

1.5 Teori

Uppsatsen skrivs utifrån följande teoretiska utgångspunkt – ett kritiskt perspektiv på informationsanskaffning i dispositiva tvistemål, i ljuset av kontradiktionsprincipen. Av särskilt intresse är: synen på informationsanskaffning fredad från motpartens inblandning, partsegoismen som drivkraft och principen om att inte behöva hjälpa sin motpart. Då uppgiftsplikten vid första anblick utgör ett tydligt avsteg från kontradiktionsprincipen, blir förhållandet till kooperativ informationsanskaffning särskilt intressant. Med detta kritiska perspektiv, ges möjlighet till intersubjektiv utvärdering av brister och oklarheter i uppgiftsplikten. Av särskilt intresse för given teoretisk utgångspunkt är professor Peter Westbergs forskning, som på ett förtjänstfullt sätt redogör för den kontradiktoriska utgångspunkten, med särskilt fokus på informationsanskaffning. Främst genom verket *Anskaffning av bevisning i dispositiva tvistemål*. Eftersom Westbergs teoribildning i denna del krävs för att förstå uppgiftsplikten, kommer det i kapitel två ägnas stort utrymme åt redogörelse för de övergripande system och principer som präglar informationsanskaffning i dispositiva tvistemål.

1.6 Forskningsläge

Juridisk litteratur som behandlar uppgiftsplikten är ytterst begränsad och har, med några få undantag, inte tillägnat regeln någon vidare uppmärksamhet. Westberg är som bekant den som ägnat mest uppmärksamhet åt uppgiftsplikten, främst genom verket *Anskaffning av bevisning i dispositiva tvistemål*. Övriga författare har som mest tillägnat uppgiftsplikten summariska bidrag: Heumans kapitel 'Skyldighet för en part att lämna en förteckning över de skriftliga bevis han innehar' i *Vänbok till Bertil Södermark*, Anderssons 'Uppgiftsskyldigheten i rättegångsbalken – obsolet eller outnyttjad möjlighet till bevis efterforskning?' i SvJT, samt Rudvalls 'Bevis efterforskning avseende skriftliga handlingar hos motparten' i *Till minnet av Södra Roslags Tingsrätt*. Andra ytterst begränsade men värdefulla synpunkter på uppgiftsplikten lämnas av Lindell i *Civilprocessen*, samt av Ekelöf i *Rättegång IV*, omarbetad av Heuman och Edelstam.

1.7 Disposition

I kapitel två bekantas läsaren med kontradiktorisk informationsanskaffning, särskilt hur detta kommer till uttryck genom partsegoism och förbud mot fishing expeditions i dispositiva tvistemål. Detta ställs i kontrast till den kooperativa synen på informationsanskaffning. Kapitlet utgör fundamentet för diskussionen, eftersom uppgiftsplikten genomgående kritiskt granskas utifrån kontradiktionsprincipen. När läsaren är väl insatt i det övergripande systemet, ägnas kapitel tre åt uppgiftsplikten och de krav denna ställer på parterna. Kapitel fyra problematiserar uppgiftsplikten ytterligare genom att belysa avsaknaden av effektiva sanktioner och kontrollverktyg. Kapitel fem besvarar frågeställningarna genom att kritiskt diskutera det som framhävts om uppgiftsplikt i kapitel tre och fyra, utifrån de principer och system som behandlats i kapitel två. Notera härvid att löpande analys, utöver kapitel fem, tillämpas parallellt för bättre läsbarhet.

2 Kontradiktoriskt tvistemålsförfarande

2.1 Inledning

Dispositiva tvistemål i allmän domstol bygger på kontradiktionsprincipen. Parterna på motstående sidor disponerar över tvisten genom att bestämma vilken fakta och bevisning som ska prövas av en opartisk domstol. Utifrån presenterat underlag ska domstolen skipa rätt.¹⁶ Tanken med följande kapitel är att ge läsaren en bättre förståelse för argumenten och idéerna bakom det kontradiktoriska förhållningssättet till informationsanskaffning. Därvid jämförs detta med det motsatta kooperativa synsättet, för att senare kunna analysera och kritiskt granska uppgiftsplikten i förhållande till det kontradiktoriska systemet.

2.2 Kontradiktionsprincipen vid informationsanskaffning

Systematiken i RB bygger på liberala värderingar där parternas egenintresse och eget ansvar anses bäst främja ett fullgott beslutsunderlag för domstolen, som på ett rättvist och resurseffektivt sätt därefter avgör tvisten.¹⁷ Kärande och svarande såväl förutsätts som förväntas fullgöra sina uppgifter på egen hand – varken passivitet eller snyltning av motpartens information ska löna sig – ett utflöde av den processrättsliga principen om att ingen är skyldig att hjälpa motparten att vinna målet (*nemo tenetur edere contra se*).¹⁸

Redan år 1926 beskrev processkommissionen att kontradiktionsprincipen, egenintresset och parts framläggande av (endast för denne) fördelaktiga omständigheter, är självklara utgångspunkter, väl förankrade i den svenska pro-

¹⁶ Westberg (2021) s. 137 ff.

¹⁷ Westberg (2021) s. 139 ff.

¹⁸ Westberg (2021) s. 147.

cessordningen. ”Det är i främsta rummet vardera partens egen sak att tillvarata sin rätt”.¹⁹ Processkommissionens betänkande utgår alltså från att det för parterna saknas anledning att visa ömsesidig lojalitet genom att frivilligt bidra med utredning som talar mot sin sak. Därav följer utgångspunkten, att varje part sköter sin efterforskning och sedermera anskaffning av bevisning.

Trots att det lätt framstår som att kontradiktionsprincipen skulle ha något egenvärde, är den allmänna uppfattningen att den utgör en metod för att uppnå ändamålet – sanning och rättvisa. Dess förespråkare pekar på att av de kända och beprövade metoderna utgör kontradiktionen – genom en ömsesidigt kritiskt granskande debatt mellan parterna – det mest resultateffektiva verktyget.²⁰

Att parterna själva svarar för bevisning fastslås i 35 kap. 6 § RB. Ansvar för efterforskning av potentiellt relevant bevisning, sker främst utan domstolens hjälp.²¹ Denna förberedelsefas – vilken Westberg beskriver som den fria och fredade förberedelsens zon – innefattar fram till rättegång, rätt till hemlighållande av vilken information part besitter, håller på att efterforska eller planerar att efterforska.²² I andra ordalag saknas en processuell upplysningsplikt mellan parterna, baserad på principen om att inte behöva hjälpa sin motpart att vinna målet. Tanken är att egenintresset medför att varje part efterforskar all bevisning för vardera sida av tvistefrågan i de delar denne har bevisbördan. På så sätt blir bevisningen komplett.²³

Utgångspunkten är att partsegoismen – en individualistisk strävan efter att på bästa sätt tillvarata sin rätt – förväntas fungera som drivkraft för den konfliktlösande rättsskipningen. Parterna, med konkurrerande egenintressen gör sitt yttersta för att klarlägga all för dem fördelaktiga rättsfakta och undersöker vilka källor (bevismedel) som kan behövas för att bevisa omständigheterna.²⁴

¹⁹ SOU 1926:33 s. 14 ff.; jfr. Westberg (2010) s. 120 f.

²⁰ Westberg (2010) s. 71 f.

²¹ Westberg (2010) s. 104.

²² Westberg (2010) s. 106 ff.

²³ Ekelöf (2009) s. 55.

²⁴ Westberg (2021) s. 145 f.

Ju tidigare i processen informationen anträffas, desto smidigare blir processföringen.²⁵ Parterna i ett svenskt tvistemålsförfarande saknar en ömsesidig lojalitets- och medverkansplikt avseende utredningen.²⁶

Jag vill redan nu bekräfta problematiken den uppmärksamme läsaren insett – viss information riskerar att aldrig nå domstolen, då parten som ensidigt besitter den har intresse i dess hemlighållande. Detta är ett utflöde av RB:s indirekta förbud mot planlös informationsefterforskning s.k. fishing expeditions.²⁷ Mer om det i avsnitt 2.5.

2.3 Särskilt om sanningsplikten – ett mystiskt inspel

I 43 kap. 6 § RB stadgas en plikt för parter att sanningsenligt redogöra för omständigheter, invändningar och besvara frågor. Något som i litteraturen flitigt används för att legitimera och tolka uppgiftsplikten. Trots placeringen i kapitlet om huvudförhandling, görs motivuttalande om att sanningsplikten även gäller under förberedelsefasen.²⁸ Likväl råder det i litteraturen enighet om regelns analoga tillämplighet under förberedelsen.²⁹

I processkommissionens betänkande uttalas att bestämmelsen medför en allmän plikt att ”medverka till sanningens uppdagande”.³⁰ I processlagberedningens förslag beskrivs att sanningsplikten omfattar även de omständigheter som är till parts nackdel, inklusive en plikt att medverka med nödvändiga upplysningar så att saken blir tillräckligt utredd.³¹ Här framgår att bestämmelsen syftar till en komplett utredning för att uppnå en materiellt korrekt dom. Att sanningsplikten skulle innefatta en skyldighet att på eget initiativ – utan

²⁵ Heuman (2009) s. 213.

²⁶ Westberg (2011) s. 505.

²⁷ Westberg (2011) s. 504.

²⁸ SOU 1938:44 s. 543.

²⁹ Ekelöf (2009) s. 248; Lindell (2021) s. 386; Gärde (1949) s. 617; Rudvall (2007) s. 142.

³⁰ SOU 1926:33 s. 17.

³¹ SOU 1938:44 s. 446.

konkret uppmaning – redogöra för ofördelaktiga uppgifter finns det dock inte rättsligt stöd för.³²

Direkta sanktioner att tvångsmässigt genomdriva sanningsplikten saknas. Tanken, enligt processlagberedningen, är att parten ska hålla sig till sanningen självmant, möjligen av rädsla för att underlåtenhet att besvara frågor kan komma att tolkas till dennes nackdel vid bevisvärderingen, särskilt genom passivitetsregeln i 35 kap. 4 § RB.³³

Det rättsliga stödet för sanningspliktens existens och möjlighet att användas för informationsanskaffning är förhållandevis klart i teorin. Dess praktiska nytta är mindre tydlig. Per Olof Ekelöf, professor i processrätt, beskriver den positiva sanningsplikten som en ”teoretisk konstruktion som inte har en motsvarighet i praktiken”,³⁴ Bengt Lindell, professor i processrätt, som en regel av moraliskt förpliktande karaktär, utan sanktion, därav ej värd att beteckna som en tvingande regel.³⁵

2.4 Kooperation – ett alternativt system för informationsanskaffning

Motsatsen till kontradiktorisk konkurrens mellan tvistande parter är kooperativt samarbete, där parterna samarbetar vid informationsletandet. Eftersom uppgiftsplikten till sin utformning ger sken av att förespråka Kooperation, syftar detta kapitel till att jämföra bakomliggande tankar och motiv för systemen, för att i kommande kapitel bättre förstå uppgiftspliktens tillämpningsområde och problematik.

Huvudsakliga innebörden av kooperativ informationsanskaffning är parternas lika tillgång till information och bevisning. Vardera parten åläggs en ömsesidig plikt och ett lojalitetsansvar att öppet och transparent, utan domstolens inblandning, redovisa all information av betydelse för konflikten. Detta trots

³² Ekelöf (2009) s. 251; Lindell (2021) s. 386 f.

³³ SOU 1938:44 s. 446 f.

³⁴ Ekelöf (2009) s. 248.

³⁵ Lindell (2012) s. 81.

att informationen är till givarens nackdel. Utbytet kan också komma att innefatta bevisning part känner till, men inte innehar. Systemet används i olika grad, exempelvis i engelsk och amerikansk rätt. Rätten till hemlighållande begränsas då av rätten till reflektion och analys av det gemensamma materialet.³⁶ Systemets förespråkare menar att denna metod på bästa sätt, genom lika informationstillgång, främjar processuell rättvisa och upprätthåller domstolens rättskipande funktion genom att bidra till sanningens uppdragande och därigenom till materiellt korrekta domar.³⁷

Motståndaren till kooperativ informationsanskaffning pekar på bristande integritetsskydd och risken för otilbörlig tillgång till överskottsinformation. Särskilt om en advokat, såsom i engelsk rätt, kan få ett domstolsbeslut (Anton Piller-order) att på egen hand genomsöka motpartens lokaler efter handlingar som eventuellt kan få bevisvärde i processen.³⁸ Ytterligare problem med samarbetstanken är att ömsesidig ärlighet och lojalitet, i konfliktsituation, förutsätts föreligga. Med ett kontradiktoriskt perspektiv framstår omsorgstanken i teorin som en idyllisk utopi – i praktiken framstår det som orealistiskt, naivt och kontraproduktivt att motparten i konfliktsituation frivilligt skulle bistå med information till dennes nackdel.³⁹ Vidare har farhågor framförts dels om risken för tvångsvisa förlikningar på svagare pars bekostnad, dels ökade processkostnader vid oenigheter i frågan om informationsutlämnande.⁴⁰

2.5 Förbud mot fishing expeditions – det svenska motståndet till kooperativ informationsanskaffning

RB bygger på ett indirekt förbud för informationssökande part, att med domstolens hjälp, bedriva planlös efterforskning av eventuellt relevant informat-

³⁶ Westberg (2010) s. 76 och s. 127–130.

³⁷ Lindblom (1991) s. 156; Westberg (2013) s. 445–447; Westberg (2010) s. 69 f., s. 124 och s. 127 f.

³⁸ Ough (1993) s. 46 f.

³⁹ Westberg (2010) s. 71 och 124.

⁴⁰ Lindblom (1991) s. 156 f.

ion hos motparten, vars existens tidigare varit okänd, s.k. fishing expeditions.⁴¹ Åtkommen information hade, utan det indirekta förbudet, kunnat användas dels för att bättre utforma yrkanden och grunder i en tvist, dels för att få kännedom om ytterligare relevant bevisning.

Båda parter förväntas att planlöst efterforska information på egen hand för att förbereda en eventuell process, domstolen är dock inte behjälplig. Sådan efterforskning stoppas enkelt av den utsatte genom att vägra lämna ut information.⁴² Den personliga integriteten förblir skyddad genom avsaknad av tvångsmedel i RB för att genomdriva ett sådant intrång.

I den mån RB möjliggör åtkomst av tvisterelevant information hos motparten med domstolens hjälp, utgör det bevisupptagning, med omfattande krav. Här kan nämnas editionsplikt, exhibitionsplikt, sakkunnigutlåtanden och vittnesplikt.⁴³ Nämnade verktyg förutsätter: att sökanden anger ett bevisstema, alltså kopplar bevisningen till redan åberopat rättsfaktum, att detta sker inom ramen för en påbörjad process, samt att bevisningen är på förhand känd för sökanden. Vidare riktas instrumenten mot domstolen och inte mot sökanden.⁴⁴

Den fredade förberedelsens zon resulterar i svårigheter att precisera vilka handlingar sökande part vill ha domstolens hjälp att få del av genom bevisupptagning – en besvärlig ordning för en informationsfattig part.⁴⁵ Genomgående prioriteras integritetsskyddet högre än att sanningen till varje pris når domstolen – ett skydd mot svepande undersökning i privat sfär med vaga och spekulativa beskyllningar om rättighetskränkningar.⁴⁶

Förarbetsuttalanden förekommer där det antyds att parterna, även i dispositiva tvistemål, åläggs en skyldighet att bidra till materiellt korrekta domar– trots det är till parts nackdel.⁴⁷

⁴¹ Westberg (2021) s. 302; Westberg (2013) s. 443 ff.

⁴² Westberg (2013) s. 444.

⁴³ 36 – 40 kap RB.

⁴⁴ Westberg (2021) s. 302–304; Westberg (2011) s. 505 f.

⁴⁵ Rudvall (2007) s. 140.

⁴⁶ Westberg (2011) s. 506.

⁴⁷ SOU 1938:44 s. 446 f.

Parten får sålunda en allmän plikt att på domstolens eller motpartens förädlade genom avgivande av yttrande angående sakförhållandet medverka till sanningens uppdagande.⁴⁸

Skrivningarna talar för visst motstånd mot konkurrenspräglad syn på fredad informationsanskaffning – rättsskipningsintresset värderas plötsligt högre än integritetsskyddet. Emellertid anges, i en senare proposition, i ett annat lagstiftningsärende, att ett kooperativt bevisupptagningssystem är främmande för svensk rätt och inte bör implementeras.⁴⁹ Jag ställer mig tveksam till att fästa något större avseende vid skrivningarna och tolkar snarare dem som alternativa intressen som också är viktiga.

Verktygen för bevisupptagning i RB ställer som tidigare nämnt stränga krav på identifikation för att undvika efterforskning av okänd information, något som talar för det starka motståndet mot kooperationstanken.⁵⁰ Westberg pekar på radikala förändringar som hade varit nödvändiga om ett kooperativt system för informationsanskaffning skulle inkorporeras i svensk processrätt. En allmän lojalitets- och medverkansplikt avseende all information parterna emellan skulle behöva införas, något som idag är främmande. En kraftig förskjutning av ansvaret för relevansprövningen av informationen skulle behövas – informationshavande part skulle behöva avgöra om informationen är relevant för motparten. Förskjutningen skulle förutsätta att informationshavande part, på egen hand utan begäran eller konfrontation, både vill och kan tolka informationen till motpartens fördel.⁵¹ Med andra ord finns goda skäl att ifrågasätta om det överhuvudtaget finns någon acceptans för ett kooperativt system.

⁴⁸ SOU 1926:33 s. 17.

⁴⁹ Prop. 1974:95 s. 84.

⁵⁰ Lindell (2021) s. 388.

⁵¹ Westberg (2010) s. 127 ff.; Westberg (2011) s. 514 ff.

3 Uppgiftsplikten i 42 kapitlet 8 § 1 stycket 4 meningen RB

3.1 Inledning och syfte

Efter att i tidigare kapitel redogjort för de system vari uppgiftsplikten är placerad och tillämpas, ägnas detta kapitel åt regeln i sig. Bestämmelsen är placerad i 42 kapitlet 8 § 1 stycket 4 meningen RB och föreskriver:

Parterna är skyldiga att på framställning av motpart uppge, vilka andra skriftliga bevis de innehar.

Uppgiftsplikten framstår utifrån ordalydelsen som ett långtgående verktyg för att samla annars otillgänglig information om bevisning från motparten. Ett verktyg som mot bakgrund av RB:s indirekta förbud mot fishing expeditions framstår som märkligt – något som bekräftas i litteraturen. Lindell talar om ”överraskande räckvidd” och ”oklar innebörd”⁵², Westberg som en förvånande regel och kanske ett ”(systemiskt) feltänkande”⁵³, och Per Henrik Lindblom, professor i processrätt, om en ”mystifikation och existerar, verkar det, endast på papperet”⁵⁴.

Bestämmelsen berörs nästan inte i förarbeten, det saknas avgöranden från överinstans och litteraturen är knapphändig. I processkommissionens betänkande omnämns regeln inte ens, med undantag för en kort beskrivning av en motsvarighet i engelsk rätt i sammanhang där partsförhör diskuteras, dock utan ansats till förslag att inkorporera någon liknande regel i svensk rätt.⁵⁵ I processlagberedningens förslag finns regeln plötsligt där, i form av återgivning av föreslagen lagtext, dock helt utan motivering eller förklaring.⁵⁶ Lagrådet kommenterar inte ens bestämmelsen.⁵⁷ Senaste ändringen, endast

⁵² Lindell (2021) s. 487 f.

⁵³ Westberg (2010) s. 588 f. med vidare hänvisningar i not 217.

⁵⁴ Lindblom (1996) s. 820.

⁵⁵ SOU 1926:33 s. 160.

⁵⁶ SOU 1938:43 s. 432.

⁵⁷ SOU 1941:7 s. 228-229.

med små språkliga uppdateringar, gjordes år 1987, i övrigt kommenteras bestämmelsen inte heller i denna proposition.⁵⁸

I litteratur finns exempel på hänvisning till ett vägledande avgörande från Svea hovrätt.⁵⁹ Här vill jag påpeka att beslutet om uppgiftsförteckning i aktuellt fall inte var särskilt överklagbart enligt överklagandehänvisningen.⁶⁰ Informationsgivande part överklagade endast beslutet att bifalla ett editionsyrkande – vilket var det enda hovrätten prövade.⁶¹ Hovrätten tog alltså inte ens ställning till frågan om uppgiftsskyldighet. Utöver avsaknad av prejudicerande avgöranden, kan anmärkas att uppgiftsplikten mycket sällan tillämpas i underrätt.⁶²

Bestämmelsens syfte är omdebatterat och oklart eftersom varken lagtext, förarbeten eller litteratur ger ledning. Lars Heuman, professor i processrätt, menar att bestämmelsen bör tolkas ändamålsenligt mot bakgrund av editionsplikten, där de handlingar som kan bli föremål för edition skall förtecknas, och att det saknas anledning att uppge sådant som inte kan bli föremål för editionsföreläggande.⁶³ Lindell menar att uppgiftsplikten är förenad med sanningsplikten och att edition är en konsekvens av att inte följa uppgifts- och sanningsplikten. Uppgiftsplikten skulle därför delvis syfta till materiellt korrekta domar eftersom sanningsplikten gör det.⁶⁴ Härvid bör noteras att något syfte om materiellt korrekt dom inte anges i motiven, varför det är vanskligt att tolka in.⁶⁵ Samtidigt syftar 42 kap. RB om förberedelse, i sin helhet till att främja koncentrationsprincipen (effektivitet) vid huvudförhandling.⁶⁶ Effektivitetsskäl är, enligt min mening, såldes ett troligare syfte än sanningens frambringande.

⁵⁸ Prop. 1986/87:89 s. 26 och 195 f.

⁵⁹ Jfr Andersson (2020) s. 265 f.

⁶⁰ Uppsala tingsrätt, T-3834-00.

⁶¹ Svea hovrätt, Ö-5508-01.

⁶² Heuman (2009) s. 220 f.

⁶³ Heuman (2009) s. 215 f.

⁶⁴ Lindell (2021) s. 387 f.; Perhard (2007) s. 399 not 19.

⁶⁵ Rudvall (2007) s. 148.

⁶⁶ Prop. 1986/87:89 s. 77–86.

3.2 Krav på skriftligt bevis

Att bestämmelsen endast avser skriftliga bevis framgår av lagtext. Varken lagtext eller förarbeten definierar skriftligt bevis, men i litteratur föreslås definitionen sammanfalla med handlingsbegreppet i 38 kap. RB om edition.⁶⁷ Att digitalt lagrad information ingår i denna definition anser Ekelöf vara självklart och Westberg högst sannolikt mot bakgrund av NJA 2020 s. 373, där HD fastslog att ett editionsföreläggande kan avse elektroniskt lagrad information.⁶⁸ Argument de lege ferenda har framförts att plikten även borde omfatta känd vittnesbevisning.⁶⁹

3.3 Krav på innehav

Ordalydelsen kräver att part innehar beviset, vidare ledning ges inte i lag eller förarbete. I NJA 2007 s. 309, fanns information lagrad på en server som ägdes av ett annat företag, men tidningsförlaget hade fortfarande full kontroll över informationen, och ansågs därför inneha materialet. I litteratur har därför föreslagits att krav på besittning eller kontroll också bör gälla för uppgiftsskyldigheten; den med kontroll över informationen bör vara skyldig att förteckna den, trots avsaknad av besittning.⁷⁰

Enighet verkar råda om att part inte är skyldig att upplysa om sådant denne vet att tredje man innehar, eftersom det skulle möjliggöra fishing expeditions. Både Ekelöf, Heuman och Westberg menar att detta innebär att ett moderbolag inte är skyldigt att förteckna handlingar som ett dotterbolag innehar, trots att moderbolaget är majoritetsägare och har bestämmande inflytande i dotterbolaget.⁷¹ Part blir således inte skyldig att förteckna information som denne känner till att tredje man innehar. Inte heller får föreläggandet riktas mot tredje man. Part behöver inte heller redovisa bevis man har haft, men inte

⁶⁷ Westberg (2010) s. 590.

⁶⁸ Ekelöf (2009) s. 261; Westberg (2021) s. 305.

⁶⁹ Ekelöf (1998) s. 38 not 74.

⁷⁰ Heuman (2009) s. 219 f.

⁷¹ Ekelöf (2009) s. 261; Heuman (2009) s. 218; Heuman (1989) s. 22 f.; Westberg (2010) s. 588.

längre innehar. Däremot innehar en part fortfarande ett bevis, även om parten inte vet var detta sparas eller har svårt att lokalisera beviset.⁷²

3.4 Krav på relevans

3.4.1 Bevisbetydelse

Av rekviritet *andra bevis*, följer att informationen måste kunna få betydelse som bevis i aktuell process, utöver de bevis som redan lämnats till domstolen, ett krav som innehåller flera oklarheter. I processlagberedningen anges att:

Part är skyldig att på yrkande av motparten uppgiva, vilka skriftliga handlingar av betydelse för målet, som han innehar utöver dem han åberopar till sin förmån.⁷³

Handlingar som till någon del eller helt är oförmånliga för givaren omfattas alltså, troligen också uppgifter som för givaren är förmånliga men ändå inte har åberopats. Mot detta talar dock att uppgifter som är fördelaktiga för givaren, troligen är ofördelaktiga för mottagaren, och därav saknar bevisrelevans. Vidare menar Heuman att eftersom editionsplikten enligt NJA 1998 s. 590 I, omfattar bevis med lågt bevisvärde – då även sådana kan få avgörande betydelse – borde likväl uppgiftsplikten omfatta bevis med lågt bevisvärde.⁷⁴

3.4.2 Anknytning till rättsfakta

Nu uppstår genast frågan vad som är en omständighet i målet och vilken rättsfakta handlingarna ska bevisa. En föreslagen tanke är att uppgiftsplikten strikt begränsas till handlingar som kan bevisa redan åberopade rättsfakta i målet – endast sådan rättsfakta utgör omständigheter i målet. Invändningar som motparten hade kunnat göra inom ramen för processen, men ännu inte gjort, skulle inte heller omfattas. För att motivera begränsningen används gärna ett konsekvensresonemang; om uppgiftsplikten skulle omfatta även icke åberopade rättsfakta, skulle det möjliggöra fishing expeditions och därigenom att

⁷² Ekelöf (2009) s. 267; Westberg (2010) s. 589; Heuman (1989/90) s. 23.

⁷³ SOU 1938:44 s. 432.

⁷⁴ Heuman (2009) s. 216 f.; Rudvall (2007) s. 149; Ekelöf (2009) s. 264 f.

part kan stämna, för att utifrån informationen som framkommer i förteckningen utforma sin talan. En sådan ordning tillåts i övrigt inte i svensk processrätt, där utgångspunkten är att talan redan ska vara utformad vid stämning. Andra ordningar hade varit inkonsekventa, hotat effektiviteten vid förberedelsen, och medfört att parten blir skyldig att hjälpa sin motpart att utforma dennes talan.⁷⁵

Mot denna uppfattning talar främst ett uttalande från processlagberedningen i fråga om räckvidden av editionsförhör. ”Förhör kan avse icke blott huruvida den hörde innehar viss uppgiven handling utan även vilka handlingar han innehar, som kunna vara av betydelse i målet.”⁷⁶ Ett uttalande som i sig självt talar för att plikten kan avse även handlingar för ännu ej åberopade rättsfakta i bevis efterforskande syfte. Denna tolkning förstärks av Natanael Gärdes kommentar angående editionspliktens omfattning vid dess införande: ”[...] också vilka handlingar överhuvud taget av betydelse i målet som parten eller tredje man innehar.”⁷⁷

Härtill finns möjlighet för part att åberopa nya rättsfakta, såvida inte saken i målet ändras, samt att inga preklusionsregler aktualiserats.⁷⁸ Givna möjligheter, om än begränsade, kan anföras för uppfattningen att gränsen går vid saken i målet, och inte vid redan åberopade rättsfakta.

3.5 Föreläggandet och dess fullgörande

3.5.1 Metod

Några krav på att informationssökande part ska bidra med anvisningar om vilka bevis eller vilken metod som informationssgivaren ska använda i sitt letande och sin förteckning finns varken i lagtext, förarbete eller praxis. Det är upp till informationsgivaren att avgöra.

⁷⁵ Rudvall (2007) s. 154 f.; Heuman (2009) s. 216 f.; Westberg (2010) s. 589; Lindell (2021) s. 388 not 197.

⁷⁶ SOU 1938:44 s. 415.

⁷⁷ Gärde (1949) s. 533.

⁷⁸ 43:10 RB, 42:15–15 a RB, och 13:3 3 st. RB med tillhörande diskussion om vad som utgör saken.

3.5.2 När i processen?

En annan oklarhet är när i processen en part kan begära ett uppgiftsföreläggande och för vilken tidsperiod ett eventuellt föreläggande gäller. Sökanden lär ha intresse av att begära ett föreläggande tidigt. Bestämmelsen i sig ger ingen vägledning, men tycks utifrån ordalydelsen förutsätta att svaromål inkommit och att skriftliga bevis givits in, utan att för den delen slutliga bevisuppgifter inkommit. Föreslagen tolkning mot bakgrund av intresset av en effektiv process, är därför att föreläggandet som tidigast kan utfärdas när svaromål samt någon bevisuppgift inkommit.⁷⁹

3.5.3 Obligatorisk eller fakultativ?

Att ett föreläggande om uppgiftsplikt är obligatoriskt för domstolen att utfärda på yrkande av part framgår lagtext. I litteratur påpekas att domstolen på sin höjd får kontrollera att bevisstema och grunder är tillräckliga för att informationsgivande part ska ha möjlighet att utföra en relevansprövning av vilka grunder som eventuellt kan styrkas med de bevis denne innehar.⁸⁰

Ändå verkar underrätt ta lagen i egna händer och tolka regeln som fakultativ, samt att begäran är möjlig att avslå av andra skäl. Uppsala tingsrätt motiverar en avslagen begäran om uppgiftsförteckning enligt följande:

[...] är att likna vid en s.k. ”fishing expedition”. Med hänsyn till det och mot bakgrund av vad som nämnts ovan om rättegångsbalkens systematik skall således yrkandet om att banken skall föreläggas att inkomma med en särskild förteckning lämnas utan bifall.⁸¹

3.5.4 Proportionalitetsbedömning

Ett förslag om en proportionalitetsbedömning vid föreläggandet om uppgiftsplikt har lagts fram av professor Heuman. Enligt honom skulle relevansbe-

⁷⁹ Ekelöf (2009) s. 261; Heuman (2009) s. 221 f.

⁸⁰ Andersson (2020) s. 269.

⁸¹ Uppsala tingsrätt, T-3834-00, s. 15.

dömningen bli mycket betungande, då det skulle krävas en konstruktiv juridisk analys av ett stort material för motpartens räkning. Då rättsläget vad gäller proportionalitetsbedömning vid edition är relativt tydligt – det lär krävas minst en månads arbetsinsats innan det blir oproportionerligt⁸² – föreslår han att även uppgiftsföreläggandet kan inskränkas till ett partiellt bifall, där informationsgivaren, av domstolen, får tydliga kriterier för vilket material denne behöver analysera och förteckna.⁸³

Mot förslaget talar avsaknaden av rättsligt stöd i lag, förarbeten eller praxis. Vidare får förutsättas att innan part går till domstol med tvisten, har denne noggrant analyserat allt relevant material för att hantera tvisten och processföringen, både det som är fördelaktigt och besvärande. Den konstruktiva juridiska analysen är redan gjord.⁸⁴

⁸² Jfr NJA 1998 s. 829.

⁸³ Heuman (2009) s. 222 ff.

⁸⁴ Andersson (2020) s. 267 ff.; Westberg (2010) s. 596.

4 Sanktioner för underlåtenhet

4.1 Avsaknad av effektiva kontrollverktyg

Utöver uppgiftspliktens oklara tillämpningsområde, råder avsaknad av effektiva sanktioner. Domstolen har små, om inte obefintliga möjligheter att kontrollera förteckningens fullständighet, då informationsletande och nedtecknande sker på egen kammare utan insyn. Informationsgivaren har dessutom intresse i att förteckningen utformas bristfälligt, för att inte avslöja ofördelaktig bevisning. Riktigheten i förteckningen och omfattningen av bevissökandet blir därför upp till partens godtycke och ärlighet. Utöver bristande kontrollerbarhet, finns varken möjlighet att förena föreläggandet med vite, eller att tvångsmässigt verkställa upprättandet av förteckningen.⁸⁵

4.2 Negativ bevisverkan

I förarbeten framhävs tydligt att en sanktion till sanningsplikten, som även omfattar positiva upplysningar till parts nackdel, är att enligt fri bevisvärdering, tillmäta parts underlåtenhet att lämna upplysningar negativ bevisverkan.⁸⁶ Även underlåtenhet att svara på frågor under editionsförhör i efterforsknings syfte, kan tillmätas negativ bevisverkan till parts nackdel.⁸⁷

Huruvida negativ bevisverkan också kan användas som sanktion för underlåtenhet att upprätta uppgiftsförteckning anges inte specifikt i förarbeten. Där emot råder bred enighet i litteraturen om att möjligheten finns – i de fall part underlåter att upprätta uppgiftsförteckning, upprättar den bristfälligt, eller inte lämnar uppgifter vid editionsförhör. Emellertid poängteras svårigheten för domstol i att kontrollera riktigheten. För att tillmäta underlåtenheten negativ bevisverkan krävs tydlig utredning om försummelsen för att inte riskera

⁸⁵ Heuman (2009) s. 225 f.; Lindblom (1996) s. 820; Westberg (2010) s. 599 ff.; Westberg (2011) s. 305 f.

⁸⁶ SOU 1926:33 s. 17; SOU 1938:44 s. 446 f.

⁸⁷ Prop. 1942:5 s. 292; jfr 35 kap. 4 § RB.

rättssäkerheten, något som naturligtvis är mycket svårt till följd av bristande insyn.⁸⁸

4.3 Editionsförhör i efterforskningssyfte

Slutligen till frågan om möjligheten att använda editionsförhör enligt 38 kap. 4 § RB som sanktion för bristfällig eller utebliven uppgiftsförteckning. Möjligheten varken föreskrivs eller utesluts i lagtext. I processlagberedningen antyds avseende editionsförhör, att sådant kan avse vilka handlingar part innehar av betydelse i målet.⁸⁹ Notera att förhöret då inte begränsas av viss på förhand specificerad handling.

En tolkning i litteratur är, att utan vidare problematisering, koppla ihop bestämmelserna om sanningsplikt och uppgiftsplikt. På denna grund hävdas att det mot bakgrund av processlagberedningens uttalande, finns tydligt stöd för att använda editionsförhör i bevis efterforskande syfte, när ett uppgiftsföreläggande inte efterföljs.⁹⁰ Samt på liknande spår, genom att ange vaga bevisteman, använda editionsförhöret för att identifiera ännu icke känd information.⁹¹

Andra intar en något försiktigare ställning. De menar att uppgiftsplikten visserligen möjliggör editionsförhör i bevis efterforskande syfte, men att det – likt identifikationskravet vid editionsförhör – bör ställas krav på att informationssökande part anger ett tydligt bevistema eller rättsfaktum som de ännu okända handlingarna ska knytas till.⁹²

Den observante läsaren inser genast problematiken i att på förhand åläggas att ange vad den eftersökta handlingen ska styrka – det skulle förta hela poängen med informationseftersökningen. Problematiken har framhävts som argument för att inte ställa krav på preciserat bevistema, eftersom det skulle

⁸⁸ Andersson (2020) s. 273 f.; Heuman (2009) s. 225 f.; Nordh (2019) s. 108; Westberg (2021) s. 306.

⁸⁹ SOU 1938:44 s. 415; Gärde (1949) s. 533.

⁹⁰ Heuman (2009) s. 225 f.; Lindell (2021) s. 567 f.

⁹¹ Heuman (1989/90) s. 16 ff.; Rudvall (2007) s. 159.

⁹² Nordh (2019) s. 108 f.; Westberg (2010) s. 525.

medföra en orimlig förhandsbevisbörda i strid mot ordalydelsen i 42 kap. 8 § RB.⁹³

Andra författare är av uppfattningen att bevis efterforskande editionsförhör, genom uppgiftsplikten, inte alls är möjligt. Möjligheten framgår varken i lagtext eller förarbeten. Vidare framhävs att editionsförhör endast är möjligt efter att informationsgivaren underlåter att efterfölja ett editionsföreläggande avseende specifik handling. Av dessa anledningar skulle editionsförhör i informationsefterforskande syfte vara uteslutet.⁹⁴

Oaktat den rättsliga osäkerheten avseende möjligheten att genom uppgiftsplikten få ett informationseftersökande editionsförhör till stånd, hade ett sådant förhör medfört andra betänkligheter. Här kan nämnas: att informationsgivaren har incitament att lämna vaga svar och medvetet hålla sig oinformerad om ofördelaktig bevisning, att part inte kan åläggas att på förhand göra eftersökningar inför förhöret, att möjligheten till kontroll av riktigheten i svaren är nästintill noll, samt svårigheten i att ställa frågor om något man ännu inte vet.⁹⁵

⁹³ Rudvall (2007) s. 159; Heuman (1989/90) s. 19.

⁹⁴ Ekelöf (2009) s. 267; jfr Westberg (2010) s. 522–524.

⁹⁵ Heuman (1995/96) s. 449.

5 Avslutande diskussion och slutsats

5.1 Vad innebär ett uppgiftsföreläggande för informationsgivande part?

Uppgiftsplikten vållar onekligen flertal problem för den som vill förstå dess omfattning och de krav den innebär för informationsgivande part. Anledningarna härtill är, för att nämna några, att formuleringen i lagtext är knapphändig och genererar fler svar än frågor, att det råder avsaknad av konkret vägledning i förarbeten, att de förarbetsuttalanden som faktiskt finns kan tolkas vitt skilt, att praxis saknas, samt att litteraturen behandlar uppgiftsplikten summariskt och spretigt.

Samma part som upprättar förteckningen genomför också relevansbedömningen huruvida innehavd bevisning har bevisbetydelse och därmed ska förtecknas. Som framhävts framstår det mot bakgrund av grundläggande kontradiktoriska principer som ytterst märkligt att informationsgivaren ska genomföra juridisk analys till motpartens fördel. Det förefaller saknas stöd i rättskällor för att relevansbedömningen måste vara djupgående. Relevansbedömningen av allt material lär dock redan vara genomförd av parten på eget initiativ, för att föra sin process på bästa sätt – varför bördan dels är rimlig, dels gynnar den arbetsamme parten som får bättre överblick över materialet.

Editionsplikten, som utgör ett strikt undantag från kontradiktionsbaserad informationsanskaffning, bör enligt min uppfattning, av konsekvens och ändamålsskäl, användas för att förstå uppgiftsplikten. Att uppgiftsplikten skulle omfatta fler skriftliga bevis än de som i ett senare led kan tillhandahållas genom edition, framstår som en inkonsekvent och meningslös ordning, som enbart skulle resultera i en dyrare och långsammare process.

Vilken rättsfakta innehavd bevisning ska prövas mot är oklart. Processlagberedningens diffusa uttalande om att editionsförhör kan avse alla handlingar av betydelse i målet, bör enligt min mening inte förstås som att uppgiftsplik-

ten per automatik också skulle avse ännu icke åberopade rättsfaktum. En sådan ordning skulle framstå som kontraproduktiv och inkonsekvent mot bakgrund av kontradiktorisk partsegoism som främsta verktyget för en effektiv process.

Att uppgiftsföreläggandet skulle vara fakultativt för domstol att utfärda, och att eventuellt förläggande bör proportionalitetsprövas, kan visserligen framstå som rimligt, men saknar helt stöd i rättskällor. Domstolens prövning lär, de lege lata, av konsekvensskäl vara begränsad av att angivna rättsfaktum är tillräckligt begripliga för att uppgiftslämnaren ska kunna fullgöra sin förteckning – något som redan prövas vid utfärdande av stämning.

De lege ferenda från ett kontradiktoriskt perspektiv bör domstolen emellertid få möjlighet att ge partiellt bifall till en uppgiftsbegäran. Föreläggandet bör kunna begränsas genom tydligt angivna kriterium, på yrkande av informationssökande part. Begränsningen skulle bidra till att bättre förverkliga uppgiftspliktens (troliga) syfte – en effektiv förberedelse. Förslagsvis kan begränsningen avse bevisning om specificerad tvistig omständighet, eller specificerad tidsperiod. Av samma skäl bör en begäran om förteckning accepteras på ett tidigt stadium, dock tidigast efter att svaromål inkommit. Genom kravet på tydligt angivna yrkanden och grunder, motverkas risken att förteckningen kan användas för att utforma talan, vilket hade förtagit den kontradiktoriska effektivitetsvinsten. Förteckningen kan således endast användas för att leda redan utformad talan i bevis.

En skyldighet bör, av effektivitetsskäl, korrespondera med en sanktion. Editionsförhörets koppling till uppgiftsplikten är vag. I litteratur används otydliga förarbetsuttalanden för att legitimera editionsförhör som sanktion. Hade möjligheten avsetts vid lagstiftningsstadiet, borde inte detta ha angivits uttryckligen, och inte förutsatt en kreativ tolkningsoperation? Mot bakgrund av de problem kontradiktorisk partsegoism medför vid editionsförhör, kan konstateras att nyttan av editionsförhör som sanktion i praktiken lär bli uppseendeväckande låg; informationssökande part är väl medveten om den praktiska

problematiken i att kontrollera förteckningens riktighet. Även om editionsförhör och möjligheten att tillmäta felaktig eller utebliven information negativ bevisverkan, i teorin, bör avskräcka informationsgivaren från att utelämna information, förtar bristande insyn och kontrollerbarhet dess praktiska effekt. Partsegoismen som drivkraft blir alltså starkare än det teoretiska sanktionshot som editionsförhör och negativ bevisverkan utgör.

Om lagstiftaren är av uppfattningen att uppgiftsplikten ska ställa så långtgående krav på informationsgivaren som lagtext indikerar, bör avsaknaden av sanktioner snarast åtgärdas. Möjligheten att förena föreläggandet med vite, faller på samma grund som negativ bevisverkan – det krävs tydlig utredning som styrker att föreläggandet inte efterföljts. Ett effektivare förslag är att det i lagtext framgår vilka förutsättningar som krävs för att hålla editionsförhör under straffansvar i syfte att kontrollera uppgiftsförteckningens riktighet. Lagstadgande krav saknas för tillfället, möjligheten till editionsförhör som sanktion har vagt framförts i litteratur, som i sin tur baserats på förarbetsuttalanden tagna ur sin kontext. Skulle editionsförhör i regel användas vid uppgiftsbegäran, skulle informationsgivarens vetskap om förhöret troligen fungera i handlingsdirigerande syfte att hålla sig till sanningen, samt upprätta förteckningen efter bästa förmåga.

5.2 Hur förhåller sig uppgiftsplikten till principen om kontradiktorisk informationsanskaffning?

Vid första anblick förefaller uppgiftsplikten utgöra ett försök till implementering av kooperativ informationsanskaffning i ett kontradiktoriskt system. Rättskipningsintresset och sanningens frambringande genom den materiellt korrekta domen, nämns på utvalda ställen i förarbetena, otydliga uttalanden som enligt min mening inte nödvändigtvis betyder att integritetsskyddet ska bortprioriteras. Integritetsintresset värderas i övrigt högre, i synnerhet genom RB:s indirekta förbud mot fishing expeditions. Uppgiftsplikten är placerad i 42 kap. RB, ett kapitel som i sin helhet syftar till att främja koncentration vid huvudförhandling. Effektiviteten genom koncentrationsprincipen utgör även

syftet bakom resterande del av 42 kap. 8 § RB, varför det utifrån ändamåls-tolkning och regelns systematiska placering är naturligt att tolka paragrafen i sin helhet.

Till följd av utebliven vägledning vid lagstiftningsarbetet, har uppgiftsplikten i litteratur i efterhand legitimerats genom en samläsning med sanningsplikten, en bestämmelse vars innebörd blivit kraftigt ifrågasatt. Att utsträcka ett fåtal otydliga uttalanden om sanningsplikten, till att automatiskt legitimera en extensiv och systemfrämmande tolkning av uppgiftsplikten, förefaller vara både inkonsekvent och stå i strid med rättskälleläran. Trots sanningspliktens teoretiska omfattning, saknas i allt väsentligt logiska skäl att analogiskt använda sanningsplikten för att tolka uppgiftsplikten.

Kontradiktionsprincipens inbyggda förbud mot fishing expeditions, står nödvändigtvis inte i direkt konflikt med uppgiftsplikten. Det främsta skälet är att ett uppgiftsföreläggande förutsätter att kärke part redan genom angivna yrkanden och grunder i stämningsansökan kraftigt begränsat sin talan. Oavsett hur extensivt uppgiftsplikten tolkas, kan information åtkommen genom uppgiftsförteckning inte användas för att ändra eller utforma sin talan mer än 13 kap. RB i övrigt tillåter. Gränsen går alltså ytterst vid saken. Begränsas uppgiftspliktens fullgörande till strikt angivna rättsfaktum, undviks problemet att uppgiftsplikten möjliggör en systemfrämmande acceptans för fishing expeditions.

De lege ferenda bör dock gränsen, mot bakgrund av kontradiktorisk koherens, gå redan vid att förteckningen endast behöver innehålla minsta möjliga information i förhållande till redan åberopade rättsfaktum. Av samma skäl borde krav ställas på att åberopade rättsfaktum, för att medföra uppgiftsplikt, ska vara tydligt angivna. Andra tolkningar av uppgiftsplikten riskerar att främja den late parten och äventyra partsegoismen som drivkraft. Något som i förlängningen skulle resultera i bristfälligt processmaterial, eftersom all egen efterforskning skulle gynna motparten i samma utsträckning.

Uppgiftsplikten utgör alltså i teorin en ansats till kooperativ informationsanskaffning. Däremot är domstolens och informationssökande parts möjligheter

till kontroll av förteckningens riktighet nära noll, då genomsökande och förteckning sker på egen kammare, utan incitament att hjälpa motparten. Faktum är att informationsgivaren, genom nära obefintlig upptäcktsrisk, har incitament att medvetet underlåta att uppge ofördelaktig bevisning.

Vidare krävs otvetydig utredning om felaktigheter för att domstolen ska tillmäta underlåtenheten negativ bevisverkan, detta för att inte riskera rättssäkerheten. Sådan utredning kan inte genomföras; motparten saknar praktiska möjligheter, domstolen saknar rättsliga. Tillsammans med rättskälleproblematiken i att negativ bevisverkan som sanktion enbart diskuteras i förhållande till sanningsplikten, förefaller sanktionsmöjligheten som tandlös.

Till följd av dels rättsliga oklarheter dels praktisk problematik, framstår uppgiftsplikten som illusorisk. I själva verket är uppgiftsplikten helt avhängig partens välvilja och ärlighet – egenskaper som sällan kan tillskrivas parterna i ett dispositivt tvistemål – varför kontradiktionsprincipen, trots uppgiftsplikten, fortsatt kan anses definiera informationsanskaffning i svenska dispositiva tvistemål.

Källförteckning

Offentligt tryck

SOU 1926:33 Processkommissionens betänkande angående rättegångsväsendets ombildning – tredje delen – Rättegången i tvistemål.

SOU 1938:44 Processlagberedningens förslag till ny rättegångsbalk.

SOU 1941:7 Förslag till rättegångsbalk.

Prop. 1942:5 Förslag till ny rättegångsbalk.

Prop. 1974:95 Förslag till lag om nordisk vittnesplikt m.m.

Prop. 1986/87:89 Om ett reformerat tingsrättsförfarande.

Litteratur

Andersson, Olle (2020), 'Uppgiftsskyldigheten i rättegångsbalken – obsolet eller outnyttjad möjlighet till bevis efterforskning?' *SvJT* 2020 s. 259 – 277.

Ekelöf, Per Olof & Boman, Robert & Edelstam Henrik (1998), *Rättegång V*. 7 uppl., Nordstedts Juridik AB, Stockholm.

Ekelöf, Per Olof & Heuman, Lars & Edelstam, Henrik (2009), *Rättegång IV*. 7 uppl., Nordstedts Juridik AB, Stockholm.

Gärde, Natanael m.fl. (1949), *Nya rättegångsbalken*. Nordstedt & Söners Förlag, Stockholm.

Heuman, Lars (1989/90), 'Editionsförelägganden i civilprocesser och skiljevister, del I' *JT* 1989/90 s. 3 – 46.

Heuman, Lars (1995/96), 'Editionssökandes moment 22 och yrkeshemligheter' *JT* 1995/96 s. 449 – 455.

Heuman, Lars (2009), 'Skyldighet för en part att lämna en förteckning över de skriftliga bevis han innehar', i: Göthlin, Lars (red.), *Vänbok till Bertil Södermark*. Författarna och Nordstedts Juridik AB, Stockholm.

Jareborg, Nils (2004), 'Rättsdogmatik som vetenskap', *SvJT* 2004 s. 1–10.

Kleineman, Jan (2018), 'Rättsdogmatisk metod', i: Zamboni, Mauro & Nääv, Maria (red.), *Juridisk metodlära* s. 21–46. 2 uppl., Studentlitteratur AB, Lund.

Lindell, Bengt (2012), *Civilprocessen*. 3 uppl., Iustus förlag AB, Uppsala.

Lindell, Bengt (2021), *Civilprocessen*. 5 uppl., Iustus förlag AB, Uppsala.

Lindblom, Per Henrik (1991), 'Discovering discovery – Praktisk processprolog eller Pandoras ask?' i: Elwing M, Carl (red.), *Festskrift till Ulla Jacobsson*. Nordstedts Juridikförlag, Stockholm.

Lindblom, Per Henrik (1996), 'Rättssfärernas harmoni – Om arbetet på en enhetlig europeisk processrätt.' *SvJT* 1996 s. 793 – 834.

Nordh, Roberth (2019), *Bevisrätt A Allmänna bevisfrågor. Om ansvaret för bevisning, vittne, syn sakkunnig m.m.* 2 uppl., Iustus Förlag AB, Uppsala.

Ough, Richard och Flenley, William (1993), *The Mareva Injunction and Anton Piller Order*. 2 uppl., Butterworths, London.

Peczenik, Aleksander (1995), *Juridikens teori och metod*. Fritzes Förlag AB, Stockholm.

Perhard, Lars (2007), 'Något om elektronisk edition i tvistemål och skiljeförfaranden.' *JT* 2007/08 s. 395 – 412.

Rudvall, Samuel (2007), 'Bevis efterforskning avseende skriftliga handlingar hos motparten.' i: Nilsson, Mattias (red.), *Till minnet av Södra Roslags Tingsrätt*. Författarna och Jure förlag AB, Stockholm.

Sandgren, Claes (2021), *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare*. 5 uppl., Norstedts juridik, Stockholm.

Westberg, Peter (2010) *Anskaffning av bevisning i dispositiva tvistemål*. 1 uppl., Nordstedts Juridik AB, Stockholm.

Westberg, Peter (2011), ”Fishing Expeditions” – ett ”inbrott” i själ och rum?
i: Andersson, Ulrika m.fl. (red.), *Festskrift till Per Ole Träskman*. Nordstedts Juridik AB, Stockholm.

Westberg, Peter (2013), ’Nordiskt fiskafänge.’ *SvJT* 2013 s. 443 – 448.

Westberg, Peter (2020), *Konflikt och Kontrakt*. 1 uppl., Jure förlag AB, Stockholm.

Westberg, Peter (2021), *Civilrättsskipning I*. 3 uppl., Nordstedts Juridik AB, Stockholm.

Rättsfall

NJA 1998 s. 590 I.

NJA 1998 s. 829.

NJA 2007 s. 309.

NJA 2020 s. 373.

Svea hovrätt, mål Ö 5508–01, beslut 2001-09-10.

Uppsala tingsrätt, mål T 3834–00, beslut 2001-06-29.